

zich aan ter typeering der onontkoombare situatie. We kennen het woord ook uit de laatste jaren. We hoorden — nog dikwijls in een optimistisch verband — spreken van „das deutsche Schicksal”, van „Schicksalsnotwendigkeit”, van de „Schicksalsstunde des deutschen Volkes” en al was dat nog allerm minst een ondergangsstemming, toch gevoelen we er in de gedachte van de noodwendigheid, het niet meer andere richtingen uit kunnen.

Zoo was het ook na den oorlog van 1914-18, toen alle houvast scheen te verdwijnen. Het nihilisme wordt als mogelijkheid aan den rand van het leven zichtbaar. Op welke wijze zal het oog van den mensch weer gericht kunnen worden op nieuwe mogelijkheden, ja op God zelf?

Het is de tijd, waarin Spengler van Schicksal sprak: elke cultuur met haar eigen Schicksal op weg naar den ondergang, de relativisering van de historie, van alle waarheden en waarden en de angstwekkende „homologie” van historische verschijnselen, het misverstand der zending <sup>39)</sup>.

Spengler zegt zelf van zijn „Untergang des Abendlandes”, dat het in z'n eerste concept reeds in 1914 voltooid was en we kunnen Lütgert toestemmen, als hij van het pessimisme schrijft: „Der Weltkrieg hat diesen Pessimismus nicht geschaffen, er hat ihn nur bestätigt und bestärkt” <sup>40)</sup>.

Toen Spengler voor de vraag kwam te staan, of hij pessimist was of quietist onder den invloed van een ondergangsstemming, sprak hij in 1921 van een misverstand ten aanzien van zijn boek <sup>41)</sup>. Hij interpreteerde de „Untergang des Abendlandes” als „Vollendung” en sprak uit, dat het „Schicksal” van het relativisme geen hooploosheid involveerde.

Er zullen er echter weinigen geweest zijn, die Spenglers boek zoo hebben gelezen en verstaan.

Wel waren er anderen, die als apologeten getracht hebben boven het nihilistisch reageeren op het Schicksal uit te heffen. Ze maakten zich op om met een „nochthans” de vermoeidheid der zielen tegen te gaan. We zien, dat ze eerst zich verdiepen in het tragisch levensgevoel, dat veler leven neerboog en dan in die diepten de poorten weer zochten open te stooten naar het eeuwige licht.

Ik denk hier aan den apologet Karl Heim, die vooral onder invloed van Spengler de Schicksalsgedachte invoerde in de theologie en filosofie. Hij schrijft in 1921 over „Der Schicksalsgedanke als Ausdruck für das Suchen der Zeit” <sup>42)</sup> en over „Die religiöse Be-

<sup>39)</sup> OSWALD SPENGLER, *Der Untergang des Abendlandes* I (1918), II (1922).

<sup>40)</sup> WILHELM LÜTGERT, *Die theologische Krisis der Gegenwart und ihr geistesgeschichtlicher Ursprung*, 1936, pag. 83.

<sup>41)</sup> SPENGLER, *Reden und Aufsätze*, 1921, pag. 63. In elke cultuur is toch volgens SPENGLER een geëischte kijk, die voor dien tijd iets absoluuts heeft, alleen niet voor andere tijden. Wel ziet SPENGLER geen doel der menschheid (pag. 74) maar dat is nog geen pessimisme, want het pessimisme is de houding van den mensch, die geen taak meer ziet.

<sup>42)</sup> KARL HEIM, *Glaube und Leben*. Ges. Aufs. und Vorträge, 1928, pag. 406 vv.